

Мўғул татар қиссаси

12- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: Шамсиддин Дарғомий

2012 - 1433

IslamHouse.com

﴿ قصة التتار [المغول] ﴾

الحلقة الثنية عشر

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Барча мақтовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган суҳбатимизда:

- Маънавий жанг;
- Аббосийлар армиясининг кучсизланиши;
- Мўғул қўшинининг Ироққа хужум қилишга ҳозирланиши;
- Исмоилия тоифасини қиличдан ўтказилиши;
- Мўғул босқини вақтида Боғдоднинг аҳволи;
- Халифа Мустаъсим Биллаҳнинг аҳволи, каби мавзуларни зикр қилган эдик.

Боғдод ҳукуматининг аҳволи

Халифанинг ҳамтавоқлари бўлмиш ҳукумат, ундан зиғирча ҳам фарқ қилмас, хилофатнинг армияси каби руҳан тушкун ва заиф бир ҳолатда эди. Вазирларнинг бутун дарди хаёли дунё жамғариш, бойлик, ўз

хокимиятларини кенгайтириш, халқни кул қилиш, бир-бирлари билан шон-шарафда мусобақалашиб, қаср ёки мансаб ёхуд бир жория талашиб ўзаро курашишдан иборат эди. Бу вазирларнинг каттаси юртини ва халқини сотган, уммат душманини ўзига дўст тутган, умматга адоват захрини сочган хоин вазир Муаййиддин эди. Бу вазир мусулмонларнинг бошига битган бало бўлиб, унинг халқ билан алоқаси биродарлик эмас, саййид ва кул муносабати каби эди. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳ.

Боғдод халқининг ҳолати

Боғдод халқининг аҳволига келсак, халқ бу халифадан жафо чекувчи эмасди, зеро, бошлиқ халқ ичидан чиққани учун уларга жуда мос эди. Ўша вақтлар Боғдод ер юзидаги энг катта шаҳарлардан бири бўлиб, нуфуси камида уч миллионни ташкил қаларди. Дарҳақиқат, Боғдод халқи тўкин-сочин, тинч ва фаровон ҳаётга мослашган эди.

Халқнинг биров бинойилари назарий билим олиш, намозларни масжидларда ўқиш, қуръон тиловатигагина кифояланиб, Расулуллоҳ саллоллоҳу алайҳи ва саллам Исломнинг энг баланд чўққиси эканлигини хабар берган ва уни умматига фарз қилган жиҳодни унутган эди. Аҳолининг қолганлари ва аксар қисми эса, шаҳват ва лаззатларга бурканган, таомлар ва либосларнинг турли

туманларини ейиш ва кийиш, жория ва қуллар, дала ҳовлилар, боғ-роғлар, от-уловларни кўпайтириш борасида мусобақалашар эди.

Шунингдек, уларнинг ичида қуръон ва ҳадисни кўйиб, куй ва мусиқа тингловчилари, ҳаром ичимлик ичувчилари, ўғриликни касб қилганлари-ю, золимлари бор эди. Бу ҳам етмагандай, Афғонистон, Ўзбекистон, Туркменистон, Форс, Азарбайжон, Чеченистон ва бошқа Ислом ўлкаларидаги биродарларининг ваҳшиёна қирғини, муслималарнинг қул қилингани, мусулмон гўдақларнинг ўлдирилгани-ю ўғирлангани, муслима қизларнинг зўрлангани, мол-дунёлари таланиб, диёрлари вайрон этилгани, Оллоҳнинг уйи бўлмиш масжидлар ёқилганини эшитиб улардан бирортаси ҳаракат қилмаган эди. Ҳатто халифа Носир Лидийниллаҳнинг Хоразмшоҳларга қарши мўғуллар билан иттифоқ тузишга бел боғлаганини эшитганларида ҳам, бепарволик билан эшитишдан нарига ўтмаган эдилар. Қилмиш қидирмиш деганларидек, жазо ҳам амалнинг жинсида бўлиши тайин. Бир кун келадики, унда мўғуллар Боғдод халқининг бошига ҳам ўша қора кунларни солади, улар вақтида биродарларига ёрдам кўлини чўзмаганларидек, уларнинг аҳволини эшитган бошқа мусулмонлар ҳам томоша қилишдан бошқа чора кўрмайдилар.

Улар Хоразмшоҳларга қарши мўғулларга ёрдам берганидек, мусулмонлар ҳам уларнинг зарарига мўғуллар билан ҳамкорлик қиладилар. Жумладан, Сурия ва Туркия амирлари Ироқнинг ишғолида мўғулларга ёрдам беради. Мана шундай, тақдир чархпалак мисоли айланиб туради.

Уламолар, рижоллар, билаги кучга тўлган уммат ўғлонлари-ю, мужоҳидлар қани? Маъруфга буюриб, мунқардан қайтарувчилар қаерда қолди? Бундай бузук жамиятнинг ислоҳчилари қаерга кетди? Дин асллари ва шариъат мақсадларининг соғлом тушунчаси қани? Нахот, Боғдодда ҳақ йўлда юрувчи бирор киши қолмаган?

Боғдод қамали

Ҳижрий 656 йил 12 муҳаррам/мелодий 1258 йил 26 январ куни буюк шаҳар Боғдоднинг шарқий девори қаршисида тўсатдан Ҳулагу бошлиқ мўғул лашкари пайдо бўлди ва шаҳарни қамал қилишга киришди. Айни вақтда чап қанотдан Кит-Буга нойн шаҳарни жануб томонидан қамалга ўтди. Боғдод ўраб олинди, шаҳар атрофига манжаниқ ва бошқа ўқ отар мосламалар

ўрнатилди¹. Оллоҳ таолонинг қадарини тўсиб қолувчи бирор нарса йўқ,

"Оллоҳнинг (ўлим учун белгилаб қўйган) муддати келган вақтида асло ортга сурилмас"²

"Аниқки, то бирон қавм ўзларини ўзгартирмагунларича Оллоҳ уларнинг аҳволини ўзгартирмас. Қачон Оллоҳ бирон қавмга ёмонлик — бало юборишни ирода қилса, бас, уни қайтариб бўлмас. Ва улар учун Ундан ўзга ҳоким йўқдир"³

Ҳаёжондан довдираган халифа зудлик билан хоин вазир Муаййиддин Алқамий бошчилигидаги катта маслаҳатчиларини тўплади. Сотқин вазир Муаййиддин Алқамий мўғулларни тинчлантириш ва тинчлик йўли билан музокара қилишни таклиф қилди.

У бу ўриндаги ягона ечим бирор бир шартларсиз омонлик сўраш, деди. Бироқ, бу умматда яхшилик тамоман йўқ бўлмайди, вазирлардан Мужоҳуддин Ойбек ва Сулаймоншоҳлар фақат жиход қилиш керак, деган фикрни ёқлаб чиқишди. Бу калима Аббосийларнинг бу авлодлари учун биринчи бор эшитилган янги сўз эди

¹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/356-357), Рошидуддин "Жомиъут-таварих" (2-жилд, 1-қисм, 281-бет).

² Нух: 4

³ Раъд: 11

гўё. Жиходга чакириқ жуда кеч бўлган, тайёргарлик вақти-ю, кўшинни оёққа турғизиш замони кўлдан бой берилган эди. Халифа гўё икки ўт орасида: бир томондан сотқин халифанинг таклифи, иккинчи томондан Мужоҳуддин Ойбек ва Сулаймоншоҳларнинг даъватлари орасида қолган эди.

Халифа мўғуллар ўз тарихида ҳеч қачон омонлик бермаганини билар, шунингдек, ота-боболаридан "ҳақ-ҳуқуқлар берилмайди, балки олинади", кабилидаги сўзларни эшитган эди. Заиф ва тараддудли халифанинг боши қотди, бинобарин, бу ҳолатда жиход қилишдан фойда ҳам оз эди. Чунки жиход таваккал қарор эмас, мужоҳидлар ҳам тўсатдан пайдо бўлиб қолмайди, шунингдек, жиход тажриба усули ҳам эмас. Жиход иймоний, моддий, маънавий, жисмоний ва бошқа жиҳатлардан тайёргарлик кўриш, тарбия олиш, жонни фидо қилиш, юксакликка то исломнинг чўққисигача кўтарилишдир.

Халифа умрида биринчи марта кўшинни жангга ҳозирлашга киришди. Аббосийлар армиясининг бу авлоди илк бор жангга отланган ва биринчи карра ҳарбий амалиётга жалб қилинган эди. Ҳолбуки, улар аскарӣ амалиётлардан озод қилиниб, шаҳар ободончилиги, саноат, қурилиш, чорва ва деҳқончилик ишларига бурилган эди. Хилофат армиясидан Мужоҳуддин Ойбек бошлиқ заиф бир кўшин

Хулагунинг улкан ва қувватли лашкарини қарши олишга чикди. Хилофат армиясининг сони 10 мингдан ошмас⁴, аксарият аскарлар шаҳар ва дала ишларига жалб қилинган эди. Шунчалар хор ҳолатга тушганларидан, ҳатто бозорлар ва масжидлар дарвозалари олдида тиланчилик қилиш даражасига етган эди. Буларнинг барчаси бош вазир Муаййиддин Алқамийнинг ташаббуси билан бўлган эди⁵. Бунга сабаб, бир йил олдин, яъни хижрий 655 йил⁶ Боғдодда суннийлар билан рофизийлар ўртасида катта фитна чиқиб, рофизийларнинг жойи бўлган Карх вайрон қилинган ва вазирнинг яқинлари ҳам бу уруш қурбони бўлган эди. Чунончи, вазир ҳам рофизийлардан эди. Боғдод шаҳри бунёд бўлгандан буён бунчалар хунук ҳодисага гувоҳ бўлмаган эди. Шундан сўнг, мўғуллар ҳузурига биринчи бўлиб борган киши вазир Муаййиддин Алқамий эди⁷, деб ёзади Ибн Касир раҳимаҳуллоҳ.

Бу Ислом лашкари Боғдод кўрғонларидан чиқиб, шарққа Хулагу лашкари томон йўналди. Шу дамда кўмондон Мужоҳуддин шимол томондан Байжу лашкар тортиб келаётгани эшитди ва Боғдод ҳамма томондан қамал қилинмасин, деган фикрни олға суриб Хулагуни

⁴ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/357).

⁵ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/357-358).

⁶ Маҳмуд Шокир "ат-Тарихул Исламий" (6-жилд, Аббосийлар давлати, 2-қисм, 337-бет).

⁷ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/358).

қўйиб, Байжу томонга отланди. Чунки Байжу Боғдоднинг шимол ва ғарб томонини қамал қилса, шаҳар барча томондан душман куршовида қолиши аниқ эди. Мужоҳуддин лашкари Байжу бошлиқ мўғул лашкари билан бундан 600 йилдан олдинроқ буюк қаҳрамон Холид ибн Валид разияллоҳу анху томонидан эришилган улкан ғалабага гувоҳ бўлган Анбар минтақасида юзма-юз келдилар. Лекин минг афсус, бу гал Холид ҳам, унинг қўшини ҳам йўқ! Мужоҳуддин Ойбек бошлиқ хилофатнинг қўшини билан Байжунинг лашкари ашуро куни⁸ тўқнаш келди. Мусулмон лашкари Анбар ерларига секин-аста кириб борар ва у ерда ер билан яксон қилинар эди. Бу орада Ҳулагу 200 минг⁹ мўғул лашкари билан Боғдоднинг шарқий қисмига равона бўлди. Мурасасиз давом этган жангда Мужоҳуддин Ойбек озгина қўшини билан Боғдодга қочиб қолишга мушарраф бўлган, лашкарнинг катта қисми жанг майдонида қурбон бўлган эди. Бу аёнчи жанг муҳаррам ойининг 19 куни¹⁰, яъни Ҳулагу Боғдод деворларининг шарқий тарафида пайдо бўлганидан бир ҳафта кейин содир бўлган эди.

⁸ Маҳмуд Шокир "ат-Тарихул Исламий" (6-жилд, Аббосийлар давлати, 2-қисм, 338-бет).

⁹ Маҳмуд Шокир "ат-Тарихул Исламий" (6-жилд, Аббосийлар давлати, 2-қисм, 338-бет).

¹⁰ Маҳмуд Шокир "ат-Тарихул Исламий" (6-жилд, Аббосийлар давлати, 2-қисм, 338-бет).

Мўғуллар билан Аббосийлар хилофати ўртасидаги музокаралар

Байжу вақтни бой бермай, дарҳол Анбар ерларидан тўғри Боғдоднинг шимолига отланди ва уни камал қилди. Боғдод йиртқич учлик: Ҳулагу, Байжу ва Кит-Бугалар қуршовида қолди. Фурсатдан фойдаланган хоин вазир Муаййиддин халифага: "энди мўғуллар билан музокарага киришмасак бўлмайди", деди. Халифа ўта қувватли билан ўта заиф ўртасида музокара эмас, бўйсинишдан бошқа нарса бўлмаслиги-ю, бош эгиб турган киши шарт қўйиш у ёқда турсин, эътироз ҳам билдира олмаслигини яхши билгани ҳолда таслим бўлишни мувофиқ кўрди, яъни музокарага кўнди.

Халифа Ҳулагу ҳузурига қалби Аббосийлар хилофатига нисбатан нафрат, ғазаб ва ҳасадга тўла вазир Муаййиддин Алқамий аш-Шиъий бошчилигидаги расмий делегацияни йўллади. Унга насроний патриарх Макикани (Макаха) шерик қилиб жўнатди¹¹. Бутун бошли Ислом хилофатидан шартнома тузишга борган делегация икки кишидан иборат бўлиб, уларнинг бири шиъа тоифасидан бўлса, иккинчиси эса насроний эди.

¹¹ Рошидуддин "Жомиъут-таварих" (2-жилд, 1-қисм, 286-287-бет), Доктор Абдуллоҳ Саъид Ғомидий "Жихадул-мамалик зид ал-мўғул вас-салибийин" докторлик иши (61-62-бет).

Хулагу билан хилофатнинг икки кишидан иборат делегацияси ўртасидаги музокара жуда тез якунланди. Хулагу уларга катта ваъдалар берди, ваъда Боғдод ишғол қилингандан сўнг бошқарув уларга топширилиши эди. Шарт ҳам битта, хилофатни ағдаришда бор имкониятларини ишга солиб, ёрдамчи бўлиш.

У иккиси Хулагудан халифага бир неча мўғул-татар шартлари ва ваъдаларини олиб келишди. Бу ваъдалар жумласидан:

Биринчи: Икки давлат ўртасидаги урушга нуқта қўйиш ва тинчлик алоқаларини ўрнатиш.

Иккинчи: Юз минглаб мусулмонлар қонини тўккан мўғул ҳоқони Хулагунинг қизи халифанинг ўғли амир Абу Бакрга никоҳланиши. Бу халифа Мустаъсим Биллаҳ учун жуда катта иш эди.

Учинчи: Рум ҳокими ўз мансабида қолдирилганидай, Мустаъсим Биллаҳнинг бошқарув курсида қолдирилиши. Бу эса, у учун энг асосий нарсалардан бири эди.

Тўртинчи: Агар шаҳар дарвозаларини очиб берсалар, бутун Боғдод аҳлига омонлик бериш¹².

Аmmo шартларга келсак, уларнинг энг муҳимлари куйидагилар эди:

Биринчи шарт: Боғдодда эълон қилинган жиҳод ҳаракатига чек қўйиш. Чунки жиҳод даъвати барча "тинчлик музокара"ларини барбод қилиши турган гап эди. Шунинг учун, халифа жиҳодга даъват қилиб турган икки бошлиқ Мужоҳуддин Ойбек ва Сулаймоншоҳларни Хулагуга таслим қилиши керак эди¹³.

Иккинчи шарт: Ирок қўрғонларини бузиш, хандақларни тўлғазиш ва қуролларни топшириш.

Учинчи шарт: Боғдоднинг бошқаруви мўғуллар раҳнамолиги остида бўлиши.

Хуллас, икки элчи ўз шаҳрига адолат, ҳуррият ва омонлик ваъдаларини олиб қайтди. Агар халифа юкоридаги шартларга рози бўлса, мўғуллар Ирокда ўз дастурларини қолдириб, юртни уларга топшириши ва ўзлари Мўғулистонга қайтишларини айтишди.

¹² Маҳмуд Шокир "ат-Тарихул Исламий" (6-жилд, Аббосийлар давлати, 2-қисм, 337-бет)

¹³ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/357)

Муаййиддин Алқамий аш-Шиъий халифага бу музокаралар жудаларда қоникарли, шартлар ҳам енгил, мўғуллар ваъда ва аҳдларига вафодор, Ҳулагу ҳам ажойиб инсон, деди. Халифа хатарли ўринда турар, бир томондан шартлар ўта қаттиқ бўлганидан тараддудланиб, уларни қабул қилишга ботинолмаса, иккинчи томондан вазирларининг Ҳулагуга итоат қилмасангиз, яшашдан умидингизни узаверинг, деб тинимсиз уни кўндиришга ҳаракати оқибатида, у қалби хотиржам бўлмасада бунга рози бўлишга мажбур эканлигини ҳис қиларди.

Халифа иккиланса-да хор ва тубан ҳаётда яшашни, барча нарсани арзимаган қийматга сотишни фикр қилади. Боғдод халқи тараддудда эди, зеро, жиход нидоси жуда кам оғизлардангина чиққан, омма инсонлар қалбини шаҳарни қуршаб олган мўғуллардан бўлган кўрқув эгаллаган ва дунё ўта ширин кўринган эди. Ўша кунларда Боғдодда чиркинликлар жуда кўпайган эди. Чиркинлик қанча кўпайса, ҳалокат ҳам шунча яқин бўлади.

Боғдоднинг ўққа тутилиши

Халифа ўйлаб кўришга озгина вақт истади, бироқ Ҳулағунинг вақти йўқ эди. Зеро, улкан кўшин учун ҳар кун жуда катта ҳаражат кетиши турган гап. Устига-устак қамал кунлари ҳижрий 656 йил муҳаррам ойи/мелодий

1258 йил январ ойига қаҳратон қиш, аччиқ совук кунларга тўғри келган эди. Хулагу узоқ вақт кутмади, тош ва ўтдан бўлган замбарак ўқлари билан бомбардимонни бошлаб юборди. Ҳижрий 656 йил 22 муҳаррам/мелодий 1258 йил 5 феврал сешанба кунини шаҳар девори дарз кетиб, мўғул аскарларидан кўпи шаҳарга кирди¹⁴. Биринчи замбарак ўқи тушиши билан халифанинг юраги ёрилаёзди.

Бомбардимон тўрт кун давом этди. Ибн Касир – раҳимахуллоҳ– "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" китобида бу воқеани қисқача зикр қилиб, айтадики: "Мўғул-татарлар Халифа қасрини қуршаб, уни ҳар томондан ўққа тутди, ҳатто халифа ҳузурида рақсга тушиб, уни хушнуд айлаётган Арафа исмли маъшуқаларидан бири бўлган канизакка деразадан кирган дайди ўқ тегди ва канизак унинг кўз ўнгида жон берди. Халифа бунинг натижаси ўлароқ хавотирланиб, қаттиқ саросимага тушди. Жорияга теккан ўқни келтиришди, унда: "Агар Оллоҳ таоло қазои қадарини амалга оширишни истаса, ақл эгаларининг ақлларини кетказди", маъносидаги бир неча сатрлар битилган мактуб бор эди. Шунда халифа огоҳликни кучайтириб, ўз қасри ҳимоясини орттиришга амр қилди"¹⁵.

¹⁴ Доктор Саййод "ал-Мўғул фит-Тарих" (1-жилд, 261-бет), Рошидуддин "Жомиъут-таварих" (2-жилд, 1-қисм, 286-бет).

¹⁵ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/356-357).

Бундан кўринадики, ўша вақтлар Боғдоддаги инсонларнинг, айниқса, халифанинг қалбига дунё ўрнашиб кетган эди. Ислом умматини ҳимоя қилиш вазифаси юкланган халифа, бундай хатарли ўринда беҳуда ишлар билан банд эди.

Тўғри, канизак унинг қўл остидаги мулки, яъни у учун ҳалол эди, лекин Ислом хилофати пойтахти қамал қилинган, бир оз муддатдан сўнг ўлимга юз тутиш аниқ бўлган, мўғуллар бор кучи билан тошбўрон қилаётган, оловли ўқ таъсирида шаҳарга ўт кетган, инсонлар ўта танг ҳолатда бўлган бир вақтда халифа раққосалар билан кўнгилхушлик қиладими? Ҳикмат ва ақл қани? Жориялар ракси худди таом ва шароб каби уруш вақтида ҳам тарк қилинмайдиган даражада қонга сингиб кетган эдими? Халифа шахри, халқи, ҳатто ўзи ҳам шундай қаттиқ қийинчилик ҳолатида турганда, раққ томоша қилиш сингари ишлар билан машғул бўлишни қандай ўзига эп билди?

Мўғуллар халифага ўқ билан йўллаган мактубдаги "Агар Оллоҳ таоло қазои қадарини амалга оширишни истаса, ақл эгаларининг ақлларини кетказди", жумласи Оллоҳ таоло Боғдоднинг ҳалокатини тақдир қилди ҳамда халифанинг, унинг аъёнлари ва халқининг ақлини кетказди, дегани эди. Бу иборалар ҳам, мўғуллар уста бўлиб кетган маънавий урушнинг бир кўриниши эди. Бу фожиа, яъни канизакнинг ўлдирилишидан сўнг, халифа

халқни жангга ҳозирламасдан, фақатгина ўз қасрининг ҳимоясини кучайтиришга амр этганининг ўзи, унинг фикрини қосирлигига кифоя қиладиган далил эди.

Бомбардимон ҳижрий 656 йил 1 сафардан 4 сафаргача давом этди ва 4 сафар куни Боғдоднинг шарқий девори кулади....

Халифанинг хўрланиши

Шаҳар шарқий деворининг кулаши, хилофатнинг ағдарилгани ва халифанинг озгина муддат умри қолганидан далолат эди. Вазир Муаййиддин Алқамий Ҳулағунинг қаршисига чиқди. Халифа ҳузуридан чикқан элчи Ҳулағунинг йўлига пешвоз чиқиб, халифанинг таслим бўлиши хабарини берди. Ҳулағу бир халифа эмас, балки ўзи билан вазирлар, фақиҳлар, уламолар, амирлар ва аъёнларини ҳам олиб келсин, деб буйрук қилади.

Ёлғон ваъдаларга алданган халифа 4 сафар куни 3 ўғли: Аҳмад Абул Аббос, Абдурахмон Абул Фазл ва Муборак Абул Маноқибларни еталаб, 3 мингдан иборат шаҳар қозилари, фақиҳлари, амирлари ва аъёнларини олиб Ҳулағунинг қаршисига чиқди¹⁶. Халифанинг унинг

¹⁶ Маҳмуд Шокир "ат-Тарихул Исламий" (6-жилд, Аббосийлар давлати, 2-қисм, 338-бет), Рошидуддин "Жомиъут-таварих" (2-жилд, 1-қисм, 290-291-бет).

айтганларини бажаришдан бошқа чораси йўқ эди, шу сабабли, у 700 отлик – Боғдоддаги қозилар, фақиҳлар, суфийлар, амирлик ва давлат катталари ҳамда аъёнлардан иборат делегацияни тўплаб, Ҳулагу ўтирган чодир томон чиқди¹⁷. Улар қўрқувдан кўзёшлари тошқотган, томирларида қонлари музлаган, юрак уриши тезлашган саросимали бир аҳволда чиқиб келишар эди. Ваҳоланки, халифа одатига кўра амирлар ва подшолардан иборат делегацияларни қасрида, юмшоқ ўриндиғида ўтириб кутиб олар эди, бу сафар ҳаётида биринчи марта, лекин хор ва ночор бир ҳолатда ёнига хоин вазири Муаййиддинни олиб, ўзи чиқиб борар эди. Ҳулагунинг чодирига яқинлашгач, мўғул соқчилари уларнинг ҳаммасини барабар киришига изн бермади¹⁸.

Соқчилар халифа билан фақат 17 кишигина киради, қолганларини синчиклаб текширамыз, дейишди. Халифа билан бирга 17 киши Ҳулагу хузурга киришди, қолганлар соқчилар айтганидек текширилмади, балки отлари ғанимат қилиниб, ўзлари битта қолдирмай ўлдирилди¹⁹. Шу тариқа, Боғдод аҳлининг олимлари, фақиҳлари, вазирлари, амирлари ва аъёнларидан иборат делегациянинг асосий қисми дунёдан кўз юмди. Ҳулагу халифани бир неча ғаразларида фойдаланиш мақсадида

¹⁷ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/358).

¹⁸ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (194-бет).

¹⁹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/358).

Ўлдирмади ва дастлабки дақиқалардан бошлаб, унга такаббуруна ва қаҳр билан муомала қила бошлади. Унга бутун делегацияни қатл қилинганини айтди. Халифа ўшандагина мўғуллар бирон аҳдга ва ваъдага вафо қилмаслигига ишончи комил бўлди, лекин энди кеч бўлган эди. Зеро, Оллоҳ таоло кофирлар хусусида шундай марҳамат қилган:

"Улар бирон мўмин хусусида на аҳдга ва на бурчга рия қиладилар. Улар тажовузкор кимсалардир"²⁰

Шунингдек, ҳақни ҳимоя қилувчи куч бўлиши лозимлиги, агар киши ҳаққини ҳимоясиз қўйса, ундан сўнг фақат ўзинигина маломат қилиши мумкинлиги халифага аён бўлди, бироқ, минг афсус, энди вақт ўтган эди.

Қонхўр Ҳулагу кескин буйруқларни бера бошлади:

Биринчи буйруқ: Халифа халкига қуролларини таслим қилиши ва қаршилик қилмасликка буйруқ бериши. Зотан, бу жуда осон эди, ҳолбуки қўлига қурол кўтарган инсонни ўзи қолмаган эди.

²⁰ Тавба: 10

Иккинчи буйруқ: Халифанинг кўлига кишан, бўйнига занжир сиртмоқ солиб, Аббосийлар хазиналари жойларини кўрсатиб бергунича шаҳар бўйлаб айлантириш.

Учинчи буйруқ: Халифанинг икки ўғли Аҳмад ва Абдурахмонларни отасининг кўз ўнгида ўлдирилиши. Халифанинг 15 ёшли тўнғич ўғли Аҳмад Абул Аббос ва 13 ёшли ўртанчаси Абдурахмон Абул Фазллар қатл қилинди. Кенжа ўғли Муборак асир олинди²¹.

Тўртинчи буйруқ: Халифанинг уч опа-синглиси: Фотима, Ҳадича ва Марямларнинг асир қилиниши. Унинг уч опа-синглисидан ташқари халифа саройидан мингга яқин бокира қизлар асир олинди²². Иннаа лиллаҳи ва иннаа илайҳи рожиъун.

Бешинчи буйруқ: Вазир Муаййиддин Боғдоддаги аҳли суннат уламолари, ҳофизи куръонлар ва масжид имом хатибларининг исмларини ёзиб бериши. Сўнгра уларни оила, бола-чақаси билан бирга шаҳар ташқарисига Холлал қабристони ёнига олиб чиқиб, уларни кўй-моллар бўғизланганидек бўғизлаш, хотин ва болаларини кул қилиш ёки ўлдириш²³. Юқорида зикр қилинган суратда машҳур ислом олими шайх Абул

²¹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/361)

²² Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/361)

²³ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/362)

Фароҳ Ибн Жавзий –рахимахуллоҳ–нинг ўғли, халифа қасрининг устози шайх Муҳиддин Юсуф ва унинг уч ўғли: Абдурахмон, Абдуллоҳ ва Абдулкаримлар сўйилди. У киши хоин вазирнинг душмани эди²⁴.

Мужоҳидлар Мужоҳуддин Ойбек ва Шихобуддин Сулаймоншоҳ²⁵, халифани тарбия қилган шайхлар шайхи Садруддин Али ан-Найяр шу йўсинда қатл қилинди²⁶. Ундан сўнг, масжид имом хатиблари ва ҳофизи қуръонлар сўйилди. Халифа буларга гувоҳ бўлиб турди. Халифа қанчалар дарду алам, надомат ва кўрқувни ҳис қилди экан?! Агар халифа илгарироқ оқибат шундай бўлишини бир неча лаҳза тасаввур қилганида, балки бутунлай бошқа йўлни тутган бўлармиди? Лекин ўтган кунлар ортга қайтмайди, бу Оллоҳнинг қонундир.

7 - сафар чоршанба куни Ҳулагу лашкарига Боғдоднинг шарқ ва ғарбидан омматан ҳужумга ўтишига буйруқ қилди, хандақлар кўмилиб, шаҳар деворлари

²⁴ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/361-362).

²⁵ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/362).

²⁶ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/362).

бузилди ва мўғуллар шаҳарга киришди. Шаҳарни ва масжидларни вайрон қилишди²⁷.

9 - сафар жума куни Ҳулагу халифанинг қасрига кириб, халифани келтирди ва Аббосийларнинг бутун хазина ва мол-давлатини таслим қилишига амр қилди, сўнгра уларни одамларидан бирига топширади²⁸.

Сўнгра рофизий вазир бир неча ой давомида Боғдод масжидларини, ундаги жамоатлар ва жумъаларни бузишга киришди. У бу билан суннийларнинг масжид ва мадрасаларини йўқ қилиб, ўрнига рофизаларнинг бузук эътиқодини тарқатишга киришди. Лекин Оллоҳ унга изн бермади, бу ходисадан бир неча ойдан кейин унинг жонини олди. Бу ишга бел боғлаган унинг ўғли ҳам унинг ортидан равона бўлди, Оллоҳ у иккисини дўзахнинг қарида жамлагандир, валлоҳу аълам²⁹, дейди Ибн Касир раҳимахуллоҳ.

Валлоҳу таъала аълам....

²⁷ Рошидуддин "Жомиъут-таварих" (2-жилд, 1-қисм, 291-бет), Доктор Абдуллоҳ Саъид Ғомидий "Жихадул-мамалик зид ал-мўғул вас-салибийин" докторлик иши (62-63-бет).

²⁸ Рошидуддин "Жомиъут-таварих" (2-жилд, 1-қисм, 292-бет), Доктор Абдуллоҳ Саъид Ғомидий "Жихадул-мамалик зид ал-мўғул вас-салибийин" докторлик иши (63-бет).

²⁹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/362).

Оллоҳ субҳанаҳу ва таолодан унинг ер юзида жорий қилган қонунларини билдиришини, манфаатли бўлган илмни таълим бериб, таълим бергани билан фойдалантиришини ва тарихни бизларга ибрат қилишини сўраймиз, албатта бу Оллоҳнинг қўлида ва у бунга қодир зотдир.

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.